

חלק ג'

"עובדיה בעל מוס" ו"שבועת אמונים"

קווי דמיון מפתיעים

שאנחנו כגוף אחד

מחקר ב"עובדיה בעל מוס"
וב"שבועת אמונים" לש"י עגנון

דינה שטרן

2008

הוצאת ראובן מס ירושלים

קווי דמיון מפתיעים

שני הסיפורים של עגנון, "עובדיה בעל מוס" ו"שבועת אמונים", שונים זה מזה במטווה הספרותי שלהם ולמראית עין אין כל דמיון ביניהם.

עם זאת קריאה אנאליטית בסיפורים אלה תוך האזנה למסרים חבוקעים מן הרבדים הפנימיים החבויים שלהם, יש בה כדי להפתיענו בשל הדמיון המבני, ובעיקר – האידאי הרב המתגלה לנגד עינינו.

מטרתנו בפרקנו זה לסכם קווי דמיון אלה ולעמוד על אופיים ומשמעותם:

1. אחדות הגיבורים המרכזיים: הדמות הגברית והדמות הנשיית כשלמות אחת

בכל אחד משני הסיפורים מסמלת הדמות הגברית (עובדיה/יעקב וכניץ) את עם ישראל, בעוד הדמות הנשיית (שייני-סריל/שושנה) מסמלת את השכינה.

עגנון שאל מן הקבלה את העיקרון המיסטי של אחדות ישראל וחשכינה והפך אותו ליסוד פואטי רב עוצמה בסיפוריו.

כיצד נרמזת אחדות זאת?

ב"עובדיה בעל מוס" מרומזת אחדות עובדיה ושייני בשם משפחתו של עובדיה, האלבליב, ששמעו חצי גוף (ביידיש). לזהותה של הדמות הנוספת, שהיא בחזקת החצי השני של הגוף, המשלים את עובדיה, הננו מתוודעים מתוך השיח הפנימי של עובדיה בתוך נפשו, עם ארוסתו שייני:

"בואי וראי סרילי חייתי, שאנחנו כגוף אחד. מה הגוף הזה חלה אבר אחד, כל הגוף מרגיש, אף אנו כך. כיוון שחליתי אני, אף את

חלית כמוני" (תכ"ז). אחדות זאת בין עובדיה ושייני מתאשרת לאורך כל הסיפור ותוצאותיה טרגיות:

חטאי עובדיה, שעצם קיומם ומהותם מתגלים לנו רק עם חשיפת הרבדים הפנימיים של היצירה, מטילים פגם בשכינה, ושייני הולכת ומדרדרת כפועל יוצא מאשמתו של עובדיה. כך מושלכים חטאי עובדיה על שייני ומגיעים לשיאם עם היוולד תינוקה של שייני, פרי זנוניה עם ראובן האדמוני, בן דמותו של עשיו-אדום.

גם ב"שבועת אמונים" קיימים רמזי אחדות בין שני הגיבורים המרכזיים, המשודרים לקורא באמצעות שם, כפי שנראה זאת להלן:

א. שם משפחתו של הקונסול, **אהרליך**, פירושו **ישר** (ביידיש), כלומר **אמין**, והוא מעין ווריאציה של השם המליצי "**ישורון**", המשותף במקורות לעם ישראל ולאלוקי ישראל כאחד.

ב. קיים מעין בלבול תחומים בין משפחת יעקב ומשפחתו של הקונסול: "שושנה לא ידעה היכן נולדה אמה עד שבא הוא (יעקב) ואמר לה" (רנ"ה) וכן "שושנה דיברה עליו (על הקונסול) כאילו הוא אביו של יעקב ולא אביה. וכשהזכירה אותו אמרה – הרי אני איני מכירה אותו יפה, אבל יכולה אני לשער כך" (שם).

ג. ערבוב זה של זהויות מגיע לשיאו הטרגי באותו חיזיון, שפקד את יעקב, עת עקב בדריכות אחר תחרות הריצה של חברותיו. עגנון לא פרש לנו מי היתה אותה הדמות הנשיית, שכרעה לפני יעקב בדמדומי הזייתו וכרכה עניבה חדשה לצוורונו, דמות שעשתה את עצמה אמו של יעקב וגם אמה של שושנה, ואולי לא היתה אלא שושנה עצמה...

ד. אחדותם של שושנה ויעקב נרמזת גם באותו שם מיסטי – אחדותי "**שושנת יעקב**", המצוי בפיוט לפורים, המאחד את שני השמות "שושנה" ו"יעקב" למהות מיסטית אחת. גם כאשר אחדות זאת נפרמת וננטשת על ידי יעקב, חוזרים שושנה ויעקב וחווים

אותה מחדש, עם נצחון שושנה בתחרות הריצה של הנערות, חברותו של רכניץ, אך זוהי כבר אחדות טרגית, שלא מן העולם הזה.

2. סיטואציה של ארוסים שאינם מבשילים כדי נישואים

בכל אחד משני הסיפורים משמשת הסיטואציה של ארוסים מעין חוליית פתיחה, ממנה מתחילה עלילת הסיפור לנוע.

ב"עובדיה בעל מוס" אלה ארוסים ממש, שהכל יודעים על קיומם, בעוד ב"שבועת אמונים" הארוסים הם סודם של שושנה ויעקב, שנשבעו בילדותם, שינשאו זה לזה בהתבגרם. מדוע איפא אין הארוסים מבשילים כדי נישואים בשני הסיפורים?

לפי פשוטו של הטקסט הספרותי האשמה היא בדמות הנשיית, כגון בשייני, הרודפת אחרי בחורים גם אחרי שנתארסה, בעוד עובדיה מנסה להחזירה למוטב; וכן בשושנה המלנכולית, השוקעת לבסוף במחלת השינה וכמו נעלמת מן הזירה.

לא כן הדבר לפי המסרים, העולים מן הרבדים הפנימיים של יצירות אלה, לפיהם האשמה היא של הדמות הגברית המסמלת את עם ישראל, בעוד שייני סריל ושושנה אהרליך, שתי ווריאציות ציוריות של השכינה האחת רבת הפנים, שלמותן נפגמת בשל חטאי ישראל.

ואכן, בשני הסיפורים, אשמת עם ישראל היא עיקרו של המסר הפנימי ורק עם חשיפת מסר זה יובנו הסיפורים על בורים.

3. אשמת עובדיה ויעקב, קווי דמיון מפתיעים

א. עובדיה ורכניץ כנביאי שקר

עובדיה וכן רכניץ מוצגים כנביאי שקר וכל אחד מהם זוכה למעמד אירוני של "התגלות".

עובדיה רואה את עצמו "**לעתיד**" כמשה חדש, המפיץ את תורתו בקרון פנים, בעוד רכניץ, הזוכה למעמד דמוי התגלות בקוראו

בשירי הומרוס בלילה, הופך למעין **נביא הים**, המקדיש את עצמו למחקר אצות-ים.

עובדיה וכן רכניץ מוצגים במרומז כניגודו של בלעם, הנביא שנשכר על ידי בלק מלך מואב לקלל את עם ישראל, אך סרב לעשות זאת. דברי בלעם אל בלק: "לא אוכל לעבור את פי ה', **לעשות טובה או רעה מליבי**, אשר ידבר ה' אותו אדבר", משמשים כרקע ניגודי לעובדיה ולרכניץ, שהם בחזקת "נביאים" הפועלים מליבם.

ב. עובדיה ורכניץ כמורדים באל

קריאת תיגר על האל מצויה כבר ב"חשבון עולמו" של עובדיה, בו הוא מציג את עצמו כ"בריייה קטנה ופחותה", רמז לבריייה הקטנה והפחותה מן המדרש, שהכריעה את טיטוס הרשע, אלא שהפעם טיטוס זה אינו אלא אלוקי ישראל בעצמו.

בעזרת רמזי פסוקים מן ההגדה של פסח השאובים מן המקרא, משדר עובדיה את רמזי השינויים שחלו בהשקפת עולמו. אכן, עובדיה, השב אל ביתו מבית החולים "בריא ושלם", מפנה את פניו לקרב נגד אלוקי ישראל, בהיותו סמוך ובטוח שהגיעה העת למגר את כוחו של האל ולתקן את תורתו שאבד עליה כלח.

לעומתו **רכניץ**, בעל ההשקפה הדרוויניסטית, שולל כליל את קיומו של האל ואינו מאמין במעשה הבריאה. דעתו היא שהדת צמחה על רקע רגשי הנחיתות של האדם: "מפני שאנו מקטינים את עצמנו, הם (האלים) מגביהים את עצמם עלינו" טוען רכניץ. עם זאת, נוהג הוא מתוך בדיחות דעת לפנות פעמים לאלים ופעמים ליחידו של עולם. לאמור – גם רכניץ האתאיסט חש את עצמו מחובר לאלוקי ישראל בעיתות של מצוקה קיומית אמיתית.

ההתנתקות הרגשית של רכניץ מן הדת ומן המסורת היהודית באה לידי ביטוי ציורי בהתמודדותו עם התמונות שבמזכירות בית הספר. בשיח פנימי סוער עם "האדונים שבתמונות", מתמודד רכניץ עם הקונסול, מתנער מן הצורך להודות לו על הטובות שעשה עמו ולועג

ליוהרה הניבטת מדיוקנו. "כבר יכולני לפרנס את עצמי, **ושמי שלי בעולם המדע לא אתה עשית אותו**" הוא מטיח כנגדו, וכך הוא מציג את עצמו כאדם אוטונומי, שאינו זקוק עוד לאל, בזכות המעמד שקנה לעצמו בתחום המדע.

מאבקו של רכניץ להשתחרר מאחיזת האל (הוא **הקונסול מר גוטהולד אהרליך**), מגיע אל שיאו בדימוי הפוחלץ, שרכניץ משליכו על הקונסול ועל בתו שושנה. במציאות מקאברית זאת אין עוד מקום למימוש שבועת האמונים שיעקב ושושנה נשבעו זה לזה בילדותם. ואכן, בנותנו פיו על עיני שושנה הרטובות מדמעות, ממית רכניץ את אלוקיו בנשיקה. כך ממחיז עגנון את דברי ניציה על מות האלוקים בהציגו את רכניץ כמשתף את עצמו באקט זה.

ג. עובדיה ורכניץ כמקור סכנה לעם

עובדיה ורכניץ מוצגים במרומז כמקור סכנה לעם בשל הפגיעה האנושה שהם פוגעים בדת ישראל, שהיא מקור הייחודיות והכח של עם ישראל.

עובדיה, השואף לרפורמה בדת, שואף לשינויים ביהדות, שיקרבו אותה לדת הנוצרית על מיעוט איסוריה ומצוותיה, ורואה את עצמו כעין משה חדש, המביא תורה חדשה לעמו, אלא ש"משה" זה עובר מעין טרנספורמציה ולובש דמות של ישו חדש!

זאת ועוד, עובדיה משליך את יהבו על חסדי הגויים הנאורים ועל שוויון הזכויות, שאומות העולם. תענקנה לעם ישראל כשיהפוך לנאור כמותן, בעוד הסוכריות, שהוא קונה לשיניו בשובו הביתה מבית החולים, תפקידן לייצג חסדים אלה כשהם מתורגמים לזכויות ולהישגים בתחומי החיים השונים.

דהיינו – שוויון זכויות מפוקפק במחיר הרס הדת – זוהי מתנת עובדיה לשיניו בשובו אל ביתו לחיים חדשים. אך כזכור, הסוכריות מוסבות על ידי עובדיה עצמו לתינוקה של שיניו, **אותו חוטר מגזע**

עשיו, שעצם היוולדו הוא ביטוי ציורי – פלסטי לפריצת כל הגדרות ולאובדן הדרך של עם ישראל.

בדומה לעובדיה, **כן גם רכניץ**, הוזה הזיות של גדלות. ושוב נזכיר אותה "התייחדות" של רכניץ עם אצותיו בחדרו, תוך תחושה של שלטון לחיים ולמוות באצותיו, תחושה שרק הלכה והתחזקה מאז פקדה מחלת השינה את שושנה. והנה דווקא אז בשיא כוחו ואושרו ובפסגת הצלחתו, מצליחות חברותיו, בנות יפו, להרדים את ערנותו ולהפילו ברשתן!

ובלשון של נמשל: עובדיה ורכניץ הינם מקור סכנה של ממש לעם בעוררם בליבו תקוות שווא וציפיות שווא, תוך שהם מערערים את הבסיס האיתן של מסורת דורות, אמונה ודת.

4. ביקורת הציונות

ב"עובדיה בעל מוס" נרמז הרעיון הציוני בשיבת עובדיה הביתה אחרי שהייה ממושכת בבית החולים, וכן בתבניות התשתית השונות, המרפדות את הסיפור, כגון: מאבק יעקב עם שרו של עשיו בהיותו בדרכו לשוב אל מולדתו, וכן בתבנית נעמי השבה עם כלתה רות משדה-מואב, כמתואר במגילת רות.

בניגוד ליעקב המקראי, נכנע עובדיה למלאכו של עשיו וליבו מתמלא ערגה כמוסה להדמות לאומות העולם. אכן, עגנון אינו מתאר את גיבורו זה בזיקה כבעל זיקה כלשהי לארץ ישראל, כי אם מציגו כמי שמתאוה לחסדי הגויים ומשליך עליהם את יהבו.

עובדיה, השב אל ביתו אחרי שהות ממושכת בבית החולים, נדחה על ידי שייני, ארוסתו, המסמלת את השכינה. השוני, שחל בשייני, התעברותה לראובן האדמוני ולידת התינוק לראובן, הם תאור ציורי מטאפורי של הפגם שחל בשכינה כתולדה מחטאי עם ישראל השב אל מולדתו בארץ ישראל, אך מתעלם מבריתו עם אלוקי ישראל.

ב"שבועת אמונים" מיוצג הרעיון הציוני באמצעות יעקב רכניץ, העולה ארצה מווינא, בירת אוסטריה, אחרי שסיים את לימודיו באוניברסיטה וזכה בתואר דוקטור. רכניץ אינו ציוני נלהב, עם זאת עצם עלייתו ארצה מבטאת את רצונו לממש שאיפה בסיסית ושורשית של חיים בארץ ישראל, אלא שחיים אלה אין בהם מן האותנטיות היהודית.

הביקורת המרומזת של בית הספר העברי בארץ, בו שימש רכניץ כמורה, היא בעצם גם ביקורת הציונות, המשמשת כזרז להתבוללות הרוחנית.

אכן, הציונות החילונית יצרה מצב אבסורדי: השיבה לארץ ישראל אמורה היתה לשמש כבלם להתבוללות, והנה ההפך מזה קרה: בני ישראל, שחיהם היו מעורים בלימוד תורה בגולה, עקרו את עצמם מן הישיבות כדוגמת יחיאל לוריא ובאו לארץ ישראל, בה הונף דגל החילוניות – להיות ככל הגויים!

רכניץ, העומד להפליג לאמריקה בעקבות קריירה מדעית המצפה לו שם, הוא מעין סנונית ראשונה, בעקבותיה יפליגו רבים וטובים לארצות העולם לחפש את דרכם שם, וזאת בתקופה, בה אמורה היתה הציונות לחזק את שורשי עם ישראל בארץ ישראל ולהחזירם לתורת ישראל.

5. מערכת של משפט ודין

המדהימה מכל היא מערכת הדין הסמויה, החבויה ברבדים העמוקים של יצירות אלה, ולה שלבים זהים בשני הסיפורים:

א. – מעין וידוא אשמה, פעולה הנעשית על ידי הגיבור עצמו.

ב. – מעמד של משפט ומתן גזר דין.

ג. – הוצאה לפועל של גזר הדין.

מן הראוי להדגיש כאן שחשיפת הרבדים הפנימיים של סיפורים אלה היא תנאי מוקדם לגילוי מערכת דין זאת.

להלן פרוט השלבים ותאורם:

א. וידוא האשמה

ב"עובדיה בעל מוס" מתקיים מעמד זה במהלך של דו-שיח אקראי בין עובדיה ועוזר המלמד, בהיות עובדיה בדרכו אל שייני, ביום בו עזב את בית החולים.

הזמן הוא ערב שבת שלפני ראש השנה, זמן של וידוי ותשובה. עוזר המלמד, המופתע מהיתקלותו הבלתי צפויה בעובדיה שלא פגש בו זה כשנה, מפנה אליו קריאה של תמהון: "האתה הוא?" ותשובתו של עובדיה היא: "אני ולא אחר, אני בעצמי ובכבודי".

תשובתו של עובדיה לעוזר המלמד היא בבחינת וידוא אשמה המבוצע על ידי עובדיה עצמו. כיצד?

עובדיה נזקק בתשובתו לשני פסוקים מן המקרא, המובאים בהגדה של פסח: 1. "בכל אלוקי מצרים אעשה שפטים, אני ולא שליח, אני ה', אני הוא ולא אחר". 2. ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך... ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך-הוא בכבודו ובעצמו" (הוציאנו ממצרים). פסוקים אלה קובעים שתי אמיתות חשובות:

1. ה' הוא זה שהוציא את בני ישראל ממצרים והעניק להם את החרות.

2. ה' הוא זה שהעניש את מצרים ועשה בהם שפטים.

ואילו עובדיה מכחיש אמיתות אלה ורומז, כי הוא, כלומר עם ישראל, עשה את כל אלה בעצמו, וחוזר ומדגיש "אני ולא אחר, אני בכבודי ובעצמי".

ומכאן נובע כל השאר: כשם שיציאת מצרים לא היתה מעשה אלוקים, כי אם פרי של התקוממות עצמית של עם ישראל, כן גם התורה אינה ממקור אלוקי ומותר ואף רצוי לשנותה ולעצבה מחדש מדי תקופה בתקופה. כך מצדיק עובדיה במרומו את הרפורמה

שהוא מתאוה להנהיגה, תוך התעלמות מפורשת מן האיסור להוסיף על התורה או לגרוע ממנה דבר, ובכך הוא לא רק מורד באל ובתורתו, כי אם הופך את עצמו למעין אדם-אל, המביא תורה משלו לעם ישראל.

זהו איפא האישום העצמי של עובדיה עוד בטרם נקלע באופן מקרי לחלוטין למעמד של משפט.

גם ב"שבועת אמונים" זיהינו מערכת של דין, הפותחת בוידוא אשמה על ידי הגיבור עצמו. מעמד זה פותח בקביעה סתמית לכאורה: משעה שבאה שושנה ליפו נתגלה לו (לרכניץ) יופיין של הבנות, שגדל עמהן ביפוי" (רנ"ו).

בהמשך לאותה הקביעה מעביר המספר בזה אחר זה את תאורן של בנות יפו, חברותיו של רכניץ, תוך התרפקות על תכונותיהן. בהגיעו לתמרה לוי, האחרונה שבהן, הופך התאור לוידוא אשמה בלתי מודע של רכניץ:

"פעם אחת הטה רכניץ שפתיו לשפתיה ונתן פיו על פיה... אלי, אלי, אם ספק נשיקה כך, נשיקה של ממש על אחת כמה וכמה. שפתים כשפתיה אין לשום נערה שבעולם. ולא שפתיה בלבד, אלא כל נגיעת יד שלה דומה לנשיקה. כלום יש אדם ביפו שיודע זאת?... ואתה יושב ומביט בכנפי חוטמה שמרתתות, וזיו היוצא מפניה עוטף אותך במין ערפל כחלחל ומתוק" (ר"ס).

זוהי אחת הפעמים הבודדות, בהן פונה רכניץ האתיאיסט לאלוקים, דבר שיש בו כדי לבטא את התרגשותו הגדולה בהיזכרו באותה הנשיקה. זכר הנשיקה גורר אחריו את זכר נגיעת ידיה של תמרה, הדומה אף היא לנשיקה. החוויה האירוטית מתעצמת ומקבלת מימד נומינוסי עם הזכרת הזיו היוצא מפניה של תמרה העוטף גם אותו, את רכניץ, במין ערפל מתוק. הנה כי כן רכניץ משווה בסמוי את תמרה לשושנה ומאשר את עליונותה של תמרה על שושנה.

ברובד המיתי של הסיפור תמרה קשורה בשר היס ובאשמדאי והיא בחזקת שכינתו של אשמדאי, האמורה ללכוד את יעקב ברשתה.

אי לכך נודעת משמעות עליונה לאותה אפיזודה של נשיקה, שכבשה את תודעתו של רכניץ: "יש שהוא קובל ומצטער על אותו מעשה, ויש שהוא מצטער וקובל על שלא חזר ונשנה" (שם).

ב. המשפט

"שבעת אמונים"

המעבר מוידוא האשמה על ידי רכניץ למשפט עצמו הוא פתאומי ובלתי צפוי, והוא מעין המשך ישיר למחשבותיו של רכניץ על תמר.

המשפט הוא קצר וסמלי ורכניץ מיוצג בו על ידי התוכי.

הברון הזקן החזיק בידו תפוח. "עמד התוכי... וחטף את התפוח ואכל"

כך ממחזי עגנון את חטאו של רכניץ, חטא הנשיקה לתמר. וכדי לאשר את מעשה החטא, שואל הברון את התוכי: "**שמקט"ס הרכ"ן?**" כלומר – הטעם אדוני הקטן? וזוכה לתשובה ישירה וחד-משמעית: "**שמקט, הרכ"ן**" שמשמעה: טעם, אדוני הקטן.

כבדרך אגב מבהיר הברון לרכניץ: "עוף נאה, קניתי אותו מצייד אחד שצד אותו, כדי לאכול את בשרו. יש מקומות שאוכלים בשר תוכים" ורומז בכך לתפקידו האלגורי של התוכי, שאינו כי אם מטאפורה של עם ישראל, שאלוקי ישראל הצילו מידי מצרים בשחר ההיסטוריה הלאומית שלו, ובמשפט זה הוא מייצג את רכניץ, שהוא נציגו של עם ישראל.

גזר הדין

לפתע מביע הברון את סלידתו מתוכי זה ומשליך לחלל האוויר את גזר הדין: "פרפלוכ"ט"!! כלומר – ארור!

קריאת הברון גוררת אחריה את קריאת הנגד של התוכי: "פרפלוכ"ט", המכוונת כלפי הברון.

אכן, משפט זה, שהחל כמחזה גרוטסקי בגן, הולך ונטען ברמזי איבה גלויים עד כדי הכרזה הדדית של פרפלוכ"ט, בה משליכים השופט והנאשם זה על זה את גזרת המארה: "פרפלוכ"ט", "ארור", "מקולל".

וזהו אכן גזר דינו של רכניץ: "ארור!" שהוא ההפך מ"ברוך!"

ג. **ההוצאה לפועל של גזר הדין** נתונה במסגרת הזויה של חלום, שפקד את רכניץ בעודו עוקב בעיניו אחרי תחרות הריצה של חברותיו, המתחרות ביניהן על זר האצות, בו תזכה המנצחת. "לקול הגלים ולמראה הים שנמתח בלא סוף עצם רכניץ את עיניו. ראה את אמו כורעת לפניו על ברכיה, מפני שהוא קטן, **והיא קושרת לו עניבה חדשה לצוורונו**, שאותו היום יום לידתה של שושנה והוא קרוא לבית הקונסול" (רצ"ז). כאן, במעמד הזוי זה של חלום עוועים, תאר עגנון את **ההוצאה לפועל של גזר הדין כמוות בחנק. אך מי היתה אותה הדמות** שכרעה לפניו על ברכיה וקשרה לצווארו את עניבת החנק? אמו? אמה של שושנה? או אולי שושנה בעצמה ש"עשתה את עצמת גם אמו שלו וגם אמה של שושנה?"

בטרם נשיב על שאלה זאת נתבונן בגורל מקבילו של רכניץ, הוא עובדיה, גיבור "עובדיה בעל מוס".

ד. המשפט של עובדיה

בדומה לרכניץ גם עובדיה נקלע לסיטואציה של משפט באופן בלתי צפוי לחלוטין.

זירת המשפט היא החנות האפלה של אדוניה של שייני, לשם נכנס עובדיה על מנת לקנות סוכריות לשייני לרגל שובו "בריא ושלים" מבית החולים.

בחנות "חושך... לא ראה שם אדם אלא **קול דברים שמע**".

הסופר יוצר סיטואציה נומינוסית - אירונית דמויית מעמד הר סיני בעוד החנות האפלה משלימה אווירה זאת. והנה נשמע לפתע קול

מבלי שנראה את בעל הקול, אלא שהפעם היה זה קולה של החנונית, המחרפת ומגדפת את עובדיה... באווירה אבסורדית זאת, בה מעלים זוג החנונים רמזי חטאים של עובדיה בזה אחר זה, מן הראוי להזכיר את המצאותו של אדם נוסף ברקע התמונה, שאינו דובר דבר, רק מניף את קרדומו ופותח תיבה של סוכר... זהו ראובן האדמוני, האנטגוניסט של עובדיה, אבי תינוקה של שייני, שעצם הצלחתו לכבוש את שייני היא ביטוי להתעצמות חטאיו של עובדיה, והוא בבחינת דמות רקע בלבד, שעיקר תפקידו להכשיל את עובדיה בעזרת אותה תיבה של סוכר...

ובאשר למשפט עצמו, הריהו מקופל בתאור הבא:

"שקל החנוני את הצוקריות, פיחת והוסיף, הוסיף ופיחת ומסרן לעובדיה". הנמיך עובדיה עצמו יותר, נטל את הצוקריות ויצא (תכ"ו).

הסוכריות כגורם ממתיק הופכות כאן לביטוי מוחשי של אשמת עובדיה, ומסמלות בעת ובעונה אחת את בטחונו בחסדי הגויים מזה, ואת הרפורמה בדת מזה, עד כדי שינוי דמותה של היהדות לבלתי הכר פניה עוד.

שינוי פני היהדות המכוון על ידי עובדיה, הוא קיצוני ועמוק והוא כולל במרומז גם את ביטול ברית המילה³⁹, שהיא המצווה הבסיסית והקמאית ביותר של היהדות.

בצד ביטול הברית עם האלוקים חולם עובדיה על האלהת השכינה, כאלוקות יחידה שהוא מוכן לקבלה, בעוד הוא בעצמו ישמש לה מעין "בן זוג"⁴⁰.

בסך הכל ניתן לומר שעובדיה בעל הרפורמה ורכניץ האתיאיסט מתקרבים זה אל זה בשלילת היהדות ועל כן גם גזר דינם דומה. עם זאת חשוב לזכור, שרכניץ שולל גם את השכינה ורואה בה פוחלצן המאיים על חרותו.

39. כפי שמרמזים דברי החנוני לעובדיה.

40. וראה הרעורר עובדיה ב"חשבון עולמו".

משפט עובדיה ומשפט רכניץ

טבלא משווה

משפט עובדיה	משפט רכניץ
1. נשמעה צווחה מן הזוית...	1. קול צריחה משונה הפסיק את רכניץ ממחשבותיו.
2. שקל החנוני את הצוקריות פיחת והוסיף, הוסיף ופיחת ומסרן לעובדיה.	2. לפני התוכי עמד הברון הזקן ובידו תפוח.
הנמיך עובדיה עצמו יותר, נטל את הצוקריות ויצא.	עמד התוכי על רגל אחת ופשט רגל אחת וחטף את התפוח ואכל.
3. עמד עובדיה כנוזף ולא היה יודע מה ראתה בעלת הבית לצעוק עליו.	3. שמקטי"ס הרכיץ? שאל הברון. שמקט הרכיץ. (ענה התוכי).
4. יצאה אישתו מן המסתרים... וצעקה:	4. פרפלוכ"ט קרא הברון.
תן לו צוקריות ויחנק.	פרפלוכ"ט קרא אחריו התוכי.
1. בבסיס כל אחד משני המשפטים האלה מצוייה סיטואציה גרוטסקית ומשעשעת, שמטרתה להעלים מן העין את עצם קיומו של המשפט. עם זאת שני המעמדות פותחים זה בצריחת התוכי, וזה בצווחת אשת החנוני, כדי לעורר את תשומת לב הקורא לארוע יוצא דופן העומד להתרחש.	
2. בשני הסיפורים משתלב המשפט ברקע הטבעי של הסיפור: ב"שבועת אמונים" מתקיים המשפט בגן, לזכר שבועת האמונים שנשבעו שושנה ויעקב זה לזה בגן ארמונו של הקונסול. לרקע זה מתאימה גם תמונת החטא, שהיא – נגיסה בתפוח האסור לאכילה.	
בהתאם לעיקרון זה מתקיים גם המשפט של עובדיה בחנות האפלה של זוג החנונים, אדוניה של שייני. בטריטוריה זאת של האדונים	

מקבלת מלאכת השקילה והספירה של הסוכריות משמעות טעונה של ספירת חטאי עובדיה.

3. זאת ועוד, מעמד המשפט מתקיים בכל אחד משני הסיפורים ללא נוכחות של זרים, **והשופט אינו אלא האל בעצמו**, באחת התכופות הרבות מיני ספור שהסופר הועיד לו כיד הדמיון הטובה עליו. אלא ששופט זה, שלעיתים הוא סלחן ומחלן, הפעם אינו כן. ושוב אנו חוזרים ומדגישים: עובדיה ורכניץ אינם דמויות פרטיות ולא בגורלות של יחידים מדובר כאן, כי אם בגורל עם ישראל, שדמויות אלה מייצגות ומסמלות.

4. "מחלתם" של עובדיה ורכניץ זהה: כל אחד מהם, בדרכו שלו, מנסה להשתחרר מקיום הברית עם האל. כך הולכת ונפגמת אחדות ישראל והשכינה, המותנית בקיום מצוות התורה. עגנון תאר תהליך זה של השתחררות מעול התורה בדרך שונה אצל כל אחד מגיבוריו: רכניץ, איש המדע המעודן, משתחרר משושנה לרגל מחלת השנה שפקדה אותה, שאינה כי אם ביטוי לאי נכונותו הוא לממש את שבועתו שנשבע לה בילדותו. התמונה הנוגה והמרגשת של רכניץ הנותן את פיו על עיני שושנה הלחות, והמצרף את דמעתו לדמעתה, היא כסות מטאפורית לדרמה לאומית מסעירה, בה ממיית דור חסר אמונה את אלוקיו בנשיקה.

ובאשר לעובדיה, "המלוכלך במומים הרבה", מומיו מטילים פגם בשכינה, והיא הולכת ונחלשת, עד שהיא נופלת ברשתו של ראובן האדמוני, ויולדת בן, צאצא לעשיו אדום. על רקע אישומים כבדים אלה, נבין את חומרת גזר הדין.

5. גזר הדין וביצועו

גזר הדין הוא מוות בחנק, והוא זהה לעובדיה, לתינוקה של שייני ולרכניץ כאחד.

ב"עובדיה בעל מום" גוזרת הדין היא אדונתה של שייני בקריאתה לעבר בעלה: "ראיתם מזוהם שכזה... **תן לו צוקריות ויחנק**" (תכ"ו). גם גזר דינו של התינוק מפורש וברור. גוזרת דינו היא שייני, אמו, תוך שהיא נועצת את פטמת דדה בפיו: "הא לך ממזר, **מצוץ והחנק**" (תכ"ח).

גזר דינם של עובדיה והתינוק בוצע על ידי שייני במפגשה עם עובדיה בשובו מבית החולים. הסופר משליך על שייני את דימוי הים הזועף מספר יונה הנביא, שלא עמד מזעפו עד שיונה, הבורח מפני האל, הושלך לתוכו:

"נסתכלה שייני סריל בעובדיה ובתינוק ועיניה הירוקות נתמלאו עברה". כאן חוזרת שייני למהותה הפנתיאיסטית, ועיניה הירוקות כים סוער, מטביעות במבטן את עובדיה. יונה הנביא שבטח באל, ניצל מגלי הים הזדוניים, והדג שבלעו הקיאו אל החוף, אך עובדיה המורד באל, מה יהיה עליו?

6. **ובאשר לרכניץ**, גזר דינו מתבצע במסגרת דמויית חלום, בשעת מתח קיצוני, עת עמד להפר את שבועתו לשושנה ולשאת לאישה את הנערה, שתזכה בתחרות הריצה. ברגע גורלי זה, מול הים הרוגש "ראה את אמו כורעת לפניו על ברכיה מפני שהוא קטן **והיא קושרת לו עניבה חדשה לצוורונו**, שאותו היום יום לידתה של שושנה והוא קרוא לבית הקונסול". **כאן חוזר הקונסול למהותו כאל**, והוא קורא ליעקב להתייצב לפניו, בעוד הדמות האניגמטית הקושרת את העניבה לצוורונו של רכניץ אינה כי אם **שושנה עצמה**, העושה בו מעשה נקם של מדייאה, גיבורת הטרגדיה היוונית, שכה אהב.

הנה כי כן גם כאן כמו בסיפור על עובדיה, **השכינה היא המבצעת את גזר הדין**.

לאמור – עובדיה ורכניץ, שני החתנים הבוגדים, מוצאים את מותם בידי השכינה, ארוסתם הנבגדת.

אל שורת הגיבורים, המוצאים את מותם בחנק, מתווספת גם הדוכיפת, גיבורת האגדה המדרשית, המרפדת את הרקע המיתולוגי של "שבועת אמונים". לפי אגדה זאת, כפי שכבר הזכרנו, **חונקת הדוכיפת את עצמה על שלא עמדה בשבועתה לשר הים.**

כך מעמיק הסופר את הסיטואציה האבסורדית, בה נתונים גיבורי המורדים באל. גיבורים אלה, שכל שאיפתם היא להשתחרר מעול המצוות "הגוזלות" את חרותם, אינם מצליחים לחמוק מן העונש, לו הם ראויים לפי מצוות אלה עצמן! יתרה מזאת, גם גיבורי המדרשים והאגדות כפופים לחוקים אלה!

שני הסיפורים משדרים רמזים אפוקליפטיים קשים, הבוקעים מן הרבדים הפנימיים של היצירה, פרי חרדה עמוקה של היוצר, באשר לעצם יכולתו של עם ישראל להוסיף ולהתקיים לאורך ההיסטוריה כאומה על ייחודיותה הסגולית נוכח גלי החילוניות המציפים אותה.

הסופר מדבר אלינו בתמונות. כל יצירה ותמונותיה עמה. הן שונות זו מזו כלפי חוץ בלבושן המטפורי, אך בלב-ליבן גנוז מסר זהה.

כפי שמתברר, עגנון הטביע בחלק מסוים מיצירותיו תבנית עומק של משפט ודין. לאמור - גיבורים, המסמלים את כלל ישראל או הנושאים בתפקיד בעל משמעות קיומית לעם ישראל ובוגדים בו או מתכחשים לעצם מחויבותם לו, נענשים בחומרה על בגידתם זאת. והשופט הוא האלוקים בעצמו, המיוצג על ידי דמות בנינים, שהיא פרסוניפיקציה של מידת הדין.

יש מידת הדין ויש מידת הרחמים, השמורה לאלה התועים בבלי דעת, אך עובדיה ורכניץ אינם נמנים עליהם.

על כן, עובדיה ורכניץ, המייצגים את כלל עם ישראל, נשפטים ונענשים במלוא חומרת הדין, והעונש המוטל עליהם הוא מוות

בחנק, עונש השמור לנביאי השקר ולמורדים באל, המדרדרים את העם אל פי התהום.

להלן סיכום קצר של המסר האידאי

המשותף לשני הסיפורים:

עם ישראל והשכינה הם כגוף אחד

השכינה היא פרסוניפיקציה של נוכחות האל בעולם ובזיקתה לעם ישראל הרי היא בבחינת פרסוניפיקציה של נפש העם.

אחדות ישראל והשכינה היא עיקרון מיסטי, שמצא את חיזוקו ופיתוחו בקבלה. לפי עיקרון זה מעשי עם ישראל משפיעים על דמות השכינה: המעשים הטובים של העם מעצימים את כוחה ואת יופיה של השכינה, בעוד חטאיו מטילים פגם בדמותה, והיא הולכת ונחלשת, כוח התנגדותה לסטרא אחרא מתמעט, עד שהיא נופלת כליל ברשתו. במצבים קיצוניים יש שהיא מצטרפת לסטרא אחרא מחמת חולשתה הגדולה ומשתפת פעולה עמו.

חטאי עם ישראל יוצרים מצב של חולי

"בעובדיה בעל מוס" החולה הוא עובדיה המייצג את עם ישראל. מומיו הרבים הם אקסטרנאליזציה של פגמיו המוסריים ושל עברותיו על חוקי הדת, בעוד התדרדרותה של שייני נושאת אופי שיקופי בלבד, כלומר חטאיה משקפים את חטאי עובדיה.

ובאשר ל"שבועת אמונים" החולה היא לכאורה שושנה (השכינה), אך לאמיתו של דבר מחלת השכינה הפוקדת אותה היא ביטוי ציורי-מטאפורי לשכינה, בה שקוע רכניץ האתיאיסט המייצג את עם ישראל.

למהות החטאים (האשמה) של עם ישראל

בשני הסיפורים הגיבורים המייצגים את עם ישראל, מורדים באל ובתורתו, המגבילה כביכול את חרות האדם. העם רוצה להיות "ככל הגויים" ושאיפה עתיקת יומין זאת מביאה אותו לפריצת גבולות הדת כמעט בכל תחומי החיים. ההתנכרות לדת ולחוקיה וההמשכות אחרי דרכי הגויים הומחשו בשני הסיפורים כזנות. ב"עובדיה בעל מוס" הזנות היא פיזית וולגרית ואילו ב"שבועת אמונים" תוארו קשרי רכניץ עם בנות יפו, חברותיו, ובמיוחד עם תמרה, כמעין זנות, שהרי הוא מצטער לעיתים שהסתפק בנשיקה אחת בלבד לתמר ולא היה נועז יותר במעשיו כלפיה.

עובדיה ורכניץ אינם מודים במחלתם וסבורים, שהיהדות היא החולה והיא הזקוקה לתיקון ולריפוי ולא עם ישראל.

עובדיה שואף לתקן את היהדות באמצעות רפורמה בדת, בעקבותיה יבוטלו מרבית מצוות התורה. כך הוא סבור שהיהדות תהיה בעלת כוח משיכה רב יותר.

ובאשר לרכניץ, הוא אינו מוטרד על ידי בעיות דת בכלל. רכניץ האתיאיסט והדרוויניסט אינו מאמין בבריאה כאקט אלוקי ודי לו במדע כממלא מקום הדת. עם זאת פנייתו פעמים לאלים ופעמים ליחידו של עולם בעת מצוקה קיומית, חושפת את זיקתו השורשית אל הדת למרות דעותיו האתיאיסטיות. לאמור: עם ישראל פוסח על שתי הסעיפים, רודף אחרי חסדי הגויים ושואף להדמות להם, ובו בזמן מחזיק בקרנות המזבח של היהדות תוך שהוא מעוות את מושגיה.

עם ישראל "מקצץ בנטיעות הפרדס"

בשני הסיפורים תואר עם ישראל כ"מקצץ בנטיעות" ו"מעצב" מחדש את מושגי האלוקות. על מגמותיו של עובדיה ניתן ללמוד

מהרהוריו על העתיד: "למחר אני והיא (כלומר שייני - השכינה) עושים לנו מדור לעצמנו". לאמור - עובדיה מתנער מטוטליות שלטונו של האל בכל תחומי החיים ומסתפק באלוקות המוגבלת של השכינה בלבד, בשל דימויה הרך והסלחני.

במקביל לעובדיה החולם על התקרבות היהדות לנצרות, נשבה רכניץ בקסמו של ניצ'ה, כגון הכרזתו על "מות האלוקים" או על אידאל "האדם העליון" המשוחרר מכבלי הדת והמוסר והמשליך את יהבו על אוניברסליות המדע.

המשפט וגזר הדין

עובדיה ורכניץ הם דוגמה של מנהיגים מקומיים, (רכניץ הוא מורה בגימנסיה ועובדיה דורש דרשות בבית הכנסת בשבת), אך מנהיגים אלה מערערים את זיקת העם למסורת ולדת, אי לכך משווה עגנון את רכניץ להמון ואת עובדיה לטיטוס, שונאי עם ישראל ותורתו המתאווים להאבידו מן העולם.

עובדיה וכן גם רכניץ נקלעים למעמד של משפט באקראי ואינם מודעים לכך שדינם נחרץ בזה הרגע.

גזר הדין זהה בשני הסיפורים וחומרתו מעידה על חומרת אשמתם. שניהם נידונים למוות בחנק, גזר דין שהטילו הסנהדרין על סמך המקורות על המורדים באל.

השכינה כמוציאה לפועל את גזר הדין

בשני הסיפורים השכינה היא הנוקמת את נקמת הבגידה של עם ישראל באלוקיו. עגנון השליך על השכינה את דמותה של מדייאה מן הטרגדיה היוונית, הנוקמת את נקמתה באהובה הבוגד.

אכן "מידה כנגד מידה" ואירוניה מרה חברו יחדיו בעונש זה.

אזהרה חמורה

שני הסיפורים נושאים אופי של אזהרה חמורה, והם אינם בודדים ביצירת עגנון.

גם כנגד מנפרד הרבסט, גיבור הרומן הגדול "שירה" מופעלת מערכת דין סמויה, שבמרכזה משפט בעוד גזר הדין שנגזר על מנפרד בחלומו הוא מוות בתליה, שמשמעו חנק.⁴¹

והוא הדין ביצחק קומר, גיבור "תמול שלשום"⁴² שאף הוא נשפט במשפט סמוי ומצא את מותו בנשיכת כלב שוטה שפגע בגרונו תחילה...

משפטו של יצחק קומר מתקיים בחלומו והשופט הוא הברון הזקן, המשמש בתפקיד זה גם ב"שבועת אמונים" כשופטו של רכניץ...

הרמזים הבוקעים משני הסיפורים משקפים את החרדה, כי התרחקות העם מן היהדות הפכה כבר לתהליך "טבעי" ומחוייב המציאות" בתקופה, בה הפכו התרבות וההשכלה לנחלת הכלל. גם הציונות, שהצליחה בראשית דרכה להפיח רוח של תחייה לאומית בעם, לא החזירה אותו אל שורשי היהדות.

עגנון כמו צופה לאחרית הימים ורואה כיצד ההתבוללות הרוחנית פשה בעם ומטשטשת את סימלי הזהות היהודית, ואף סימני אותה הברית החתומה בבשרם, היא ברית המילה, אינם ניכרים בו עוד.

41. וכבר עמדתי על הדמיון הרב שבין מנפרד הרבסט, ויעקב רכניץ בספרי: "בואי שירה בואי, תבניות עומק ב'שירה' לש"י עגנון", הוצ' ראובן מס, ירושלים, 1992, וראה הפרק: "שירה" ו"שבועת אמונים" – נקודות מפגש" (עמ' 243-252).
42. "תמול שלשום" ראה אור בשנת 1945. הרומן קשור קשר אמיץ בנושא השואה.

הסופר חש בסכנה האורבת לעם ויודע כי לעת כזאת אסור לו להחריש ובדומה לנביאי ישראל הוא מזהיר את העם ומזהיר ומזהיר...

והאזהרות מהדהדות בלב סיפוריו ומתדפקות על לב הקורא בבחינת "קול דודי דופק, פתחי לי אחותי..."

אך ב"שבועת אמונים" הדפיקה החרישית על דלתו של רכניץ באישון לילה אינה דפיקת ידה של שושנה, ארוסתו, היא שכינת אל, כי אם דפיקת ידה של תמר, היא "שכינת" אשמדאי, האורבת לפתחו...

ובאשר לשושנה בתו של הקונסול, השקועה בתרדמה עמוקה דמויית מוות, נבהיר: לא שושנה היא הזקוקה למרפא, כי אם רכניץ, עובדיה, הרבסט, יצחק קומר ודומיהם, המייצגים את עם ישראל, הם החולים לדעת עגנון והם הזקוקים למרפא.

וכבר רמז לנו על כך הסופר בשיח הפנימי של עובדיה עם שייני, היא נפשו-חייתו, היא שכינת אל הפגועה: "שאנחנו כגוף אחד... כיוון שחליתי אני, אף את חלית כמוני..."

טבלת הקונוטציות ממקורות היהדות

הקונוטציות		הטקסט הספרותי	
המקור	הפסוק	מוסב על	התיאור
דברים לג, יב	ולבנימין אמר: ידיד ה' ישפן לבטח עליו, ח'פף עליו כל היום ובין כתפיו שכן.	יפו	ורקיע של תכלת חופף עליה כל הימים.
מדרש דברים ב	העושה בלורית, אינו מגדלה אלא לשמה של עבודה זרה	שושנה	נטלה תלתל מתלתליה ושער מבלוריתו...
שמות לב, כ	ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק... וישק את בני ישראל.	שושנה	...ושרפתם ואכלו את אפרם.
מדרש שה"ש ב, כ"ו	אלמלא שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו נגאלים.	שושנה ויעקב	ונשבעו זה לזה שבועת אמונים
ערובין נד	כל מקום שנאמר נצח, סלה ועד – אין לו הפסק עולמית.	נצח, סלה ועד (חתימות השבועה)	
שמואל א' ג, ז	ושמואל טרם ידע את ה'.	יעקב	ועדיין לא ראה את הים.
שמות יט, יט	קול השפר הולך וחזק מאד. קלוא כה דברי כאש נאם ה', וכפטיש יפצץ סלע	הים	ואותו קול מפוצץ והולך...
כג, כט	והנה כבוד אלקי ישראל... וקולו כקול מים רבים	הים	...כקול מים רבים

טבלת הקונוטציות ממקורות היהדות

הקונוטציות		הטקסט הספרותי	
המקור	הפסוק	מוסב על	התיאור
שמות רבה כט	והעולם שותק ומחריש.	הארץ	ובארץ השקט ומנוחה.
מדרש בראשית מ	...אני אל שדי, אני שאמרת לעולמי די, שאילו לא כן, עדיין היו שמיים וארץ נמתחים והולכים.	הים	נמתח והולך בלא סוף.
בראשית א, א	ורוח אלקים מרחפת על-פני המים.	חלבנה	והלבנה מרחפת על פני המים.
תפילת שחרית	אלקי, נשמה שנתת בי טהורה היא, אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפחתה בי.	הקונסול	נשמתי אינה קנויה לך.
מוסף ליום הכיפורי ס.	וכך היה אומר אנא ה' חטאתי... ואף הוא היה מתכוון לגמור את השם כנגד המברכים.	רכניץ	קפץ ועלה על הקתדרה... וכך היה עומד ומדבר... ואף התלמידים היו מוסיפים ויושבים.
בראשית מח, י	ועיני ישראל כבדו מזקן.	רכניץ	כבדו עיניו.
בראשית מח, יד	שכל את ידיו.	רכניץ	שילב את רגליו.
בראשית מח, יט	ידעתי בני ידעתי.	רכניץ	לא כלום אתה יודע, לא כלום אתה יודע.

הקונוטציות		הטקסט הספרותי	
המקור	הפסוק	מוסב על	התיאור
פסחים ה, ה	הפ'הנים עומדים שורות שורות.	תלמידיו של רכניץ	הנערים והנערות ישבו שורות שורות.
במדבר כד, ב	וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו.	רכניץ	הגביה רכניץ את עיניו וביקש לסקור את תלמידיו.
גיטין, סח, ב	אגדת הדוכיפת.	תמר	ואת תמרת, עומדת לך כדוכיפת כפותה.
ישעיהו ו, א	ואראה את ה' ישב על כסא רם ונשא, ושוליו מלאים את ההיכל.	אשת הקונסול	מרת גרטרוד לבושה שמלה ארוכה ששוליה ממלאים את קצה התמונה.
דברים רבה ז	ודשו רגליו ערפל והיה כמלאכי שרת.	אשת הקונסול	דומה כאילו רגליה דשות בערפל.
שה"ש ה, יג	שפתותיו שושנים מור עובר.	תמר	שפתיה ריתנו כפרחים עם טל משכים.
הפיוט "מלך עליון"	שקט בפנימיו.	הים	ניכר היה שאין שקט בפנימיו
"לכה דודי" של ערב שבת	כבוד ה' עליך נגלה.	שושנה	שעה קלה נגלתה עליו בגן.

הקונוטציות		הטקסט הספרותי	
המקור	הפסוק	מוסב על	התיאור
שה"ש, ד, יב	גן נעול אחתי כלה, גן נעול מעין חתום.	שושנה	ושערה שותת מים ומכוסה אצות כבת גלים.
שה"ש, ה, ב	אני ישנה ולבי ער.	שושנה	כל מקום שהייתי שם שוב איני שוכחת אותו ואפילו בתוך שנת.
תהילים קיד, ג	הים ראה וינס... לפני אלקי יעקב.	הים	אתמול היה הים מלא והיום צמצם את עצמו.
שה"ש, ב, ג	ופריו מתוק לחכי.	התוכי	שמקטי"ס (הטעם)
מכילתא שירה, ט	עם זו קנית, לפי שנעשו קניינו של הקב"ה בתורה שנתן להם כבר.	התוכי	עוף נאה... קניתי אותו מצייד אחד.
דברים כח, טו-טז	...ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך. ארור אתה...	התוכי	פרפלוכ"ט (מקולל)
צפניה א, יד	קול יום ה', מר צ'רח שם גבור.	התוכי	קול צריחה משונה הפסיק את רכניץ ממחשבותיו

הקונוטציות		הטקסט הספרותי	
המקור	הפסוק	מושב על	התיאור
		שושנה יעקב התלמיד לאה	נתחלחלה שושנה... נתחלחל יעקב... נתחלחל אותו תלמיד... התחילו ברכיה מתחלחלות
בראשית ג, ח	וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן.	הברון והקונסול	נשמעו קולותיהם של בני אדם [בגן].
שה"ש ח, יג	היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך	שושנה	שושנה אהרליך... חברתו של יעקב.
הפיוט לפורים "שושנת יעקב" שה"ש ב, א	"שושנת יעקב" אני חבצלת השרון שושנת העמקים	שושנה	הביט יעקב על ארון בגדיה, ראה עליו קבוצה של שושנים
תפילת "אתה נגלית", מוסף ראש- השנה	[ה'] נגלה עליהם בערפלי טהר.	רקיע	וערפלי גופרית מקיפים אותם.
מדרש במדבר יב	עד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת, משהוקם – נתבסס העולם.	רכניץ	ידיו ריתתו... ברכיו התחילו מרתתות...

הקונוטציות		הטקסט הספרותי	
המקור	הפסוק	מושב על	התיאור
		תמר	שפתיה ריתתו כפרחים. ואתה יושב ומביט בכנפי חוטמה שמרתתות. ריתתו כל הנערות מימינו ומשמאלו עד
מדרש במדבר יב	למה היה העולם דומה לטרסקל על ב' רגלים שאינו יכול לעמוד והוא רותת... כיון שנעשה המשכן... מיד נתבסס ועמד.	הנערות החול רכניץ שושנה	שרתת החול שלרגליהן. ואף רכניץ רתת, ואולי יותר מהן. שושנה – רגליה כמרתתות והולכות [בתמונה].
יחזקאל ז, ג מלאכי, ב, ב	שלחתי אפי בדך. שלחתי בכם את המארה.	רכניץ	שילח ראשו אילך ואילך
אסתר ה, יב יומא ב	וגם למחר אני קרוא לה עם המלך. ביתו זו אשתו	רכניץ	והוא קרוא לבית הקונסול
שבת פח	נתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית.	רכניץ	פתאום נתלשו המלים מפיו מאליהן.

הקונוטציות		הטקסט הספרותי	
המקור	הפסוק	מושב על	התיאור
שבת כג	אין מעמצין את המת בשבת.	רכניץ	עימץ יעקב עיניו וסגר עפעפיו
שמות רבה ב, ב	הקב"ה אף על פי שהוא נראה כמסלק שכינתו מבית-המקדש, עיניו יחזו עפעפיו* יבחנו בני-אדם	שושנה	נשמע פתאום קול יוצא מבין ריסי* עיניה של שושנה...
בראשית רבה צו	צעק [המלאך] מתוך ציפורני רגליו ויאמר: שר צבא ה', שר צבא של מעלן אני...		
ישעיהו מג, א	ועתה כה אמר ה'... קראתי בשמך, לי אתה.	רכניץ	קורא לו בשמו
אגדת הדוכיפת, גיטין סח אסתר ז, י	ראתה הדוכיפת שלא עמדה בשבועתה לשר-הים חנקה את עצמה. ויתלו את המן על העץ...	הדמות	והיא קושרת לו עניבה חדשה.

רשימה ביבליוגרפית

1. אבן, יוסף, "הדיאלוג בסיפורי ש"י עגנון ודרכי עיצובו", (על פי "סיפור פשוט", "שבועת אמונים" ו"פנים אחרות"). הספרות ג', 1971, עמ' 281 – 294.
2. אורבך, אפרים א. "על אמונה וכפירה ביצירתו של ש"י עגנון", עיונים ומסות, ירושלים תשמ"ה.
3. אלשטיין, יואב, "רקע מדרשי סמוי", שמואל יוסף עגנון, מבחר מאמרים על יצירתו. ליקט וצרף מבוא הלל ברזל, עם עובד, 1982, עמ' 521 – 531.
4. בנד, אברהם, *מחמדת לד"ר רכניץ*, קובץ עגנון, עמ' 286 – 294, הוצ' ספרים על שם י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשנ"ד.
5. ברזל, הלל, *גלוי ונעלם*, בתוך: חיקרי עגנון, עיונים ומחקרים ביצירת ש"י עגנון, הוצ' אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ד, עמ' 131 – 176.
6. ברזל, הלל, *סיפורי אהבה של ש"י עגנון*, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, 1975.
7. ברזל, הלל, *סיפורת עברית מיטאראליסטית*, מסדה, 1974.
8. ברשאי, אבינועם, (עורך) *ש"י עגנון בביקורת העברית*, סיכומים והערכות על יצירתו, האוניברסיטה הפתוחה, 1991.
9. גטה, פאוסט, תרגם יעקב כהן, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב, תש"ג.
10. דן, יוסף, "קבלה פילוסופיה ואירוניה בפסקה של עגנון" בתוך: הנוכרי והמנדרין, מסדה, 1975, עמ' 172 – 178.
11. היינמן, יצחק, *דרכי האגדה*, ירושלים תש"י.